

— Végleg baj van — mondja, amikor visszajön.
 Szótlanul állunk, mint egy sivatagban.
 — Milyen nap van ma? — kérdem.
 — Szombat.
 — S hány óra van?
 Ugy kilenc.
 Sehol nem jár egy ember. Sehol nem kél egy hang.
 A fáradt és árva faluban egyformán alszik ember és bor.

A TÁRSADALOMTUDOMÁNY ALAPFOGALMAI

Irta: HORT DEZSŐ

„...a general diffusion of social intelligence“. Ch. A. Ellwood

Az angol nyelvű mottó, mely *Charles A. Ellwood*, amerikai társadalomtudós egyik könyvéből való, szabad fordításban és logikus szabotossággal azt az óhajt jelenti, mely mind egyetemesebbé és mind nagyobb erejűvé válik a szerencsés, mert mindig újra ujló „Uj Világ“-ban: *Több és egyre több társadalomtudományi műveltséget!*

Ellwood e könyve: *Social Problems — A Sociology*: *Szociális Problémák — Egy Szociológia*, már címében is program, az amerikai új szellemiség programja, mely a társadalom újjáalakulását a társadalom tényleges megismerése alapján kíséri meg s amely az Unió számtalan szociológiai tanszékén hirdeti, ennek megfelelően, a társadalomtudományi műveltség elsősorú fontosságát és a közvélemény teljes helyeslése mellett írhatja le ezt a mondatot: „Minden joggal megállapíthatjuk, hogy nincs fontosabb tennivaló mai világunkban, mint a tudományos szociológusé.“

Hol van ettől a valóban új, ifju és ifjító szellemtől a mi öreg s a jelek szerint sajnós, egyre jobban meg is csontosodó Európánk?

Pedig — bármily hihetetlennek lássék is első pillanatra — a tudatos gondolkodás társadalomtudományi elemekkel kezdődik.

Költők és gondolkodók már akkor is nagy és fokozódó figyelemmel fordulnak az emberi együttélés: a „társadalom“ jelenségei felé, amikor még semmit vagy alig valamit tudnak a testi világ: a „természet“ dolgairól és változásairól. Plato például még azt hiszi, hogy a föld a gömbalakú mindenség középpontjában áll s hogy a világlélek az eszmék s a tettek között foglal helyet; Aristoteles természetismerete sem magasabb jellegű. A platói állam- és törvénytan, az aristotelesi etika és politika viszont már olyan felismeréseket tartalmaz, amelyeket voltaképp máig sem haladott meg a gondolkodás. 1628-ig, mikor William Harwey felfedezte, nem ismerte még az ember az állati szervezet vérkeringését s a föld napköri keringéséről szóló kopernikuszi tétel 1616-tól a XVIII. század közepéig indexen állt. Mig az emberi psziché alapelemeiről, az ember társadalmi elhelyezkedéséről és szociális céljairól már a fiatal Egyház is olyan művet fogadott elismert igazságai közé, mint Szent Ágoston Istenállama.

Ma épp fordított a viszony. A mai természettudomány beláthatatlan méretű. Módszeres biztosságának hatalmát mi sem bizonyítja jobban mint az a tény, hogy pontosan ismeri az anyagi világ 92 eleme

közül azt az egyetlen klór-csoportbélit is, mely a mai napig még sem a földön sem az égi testeken nem volt, még szinképileg sem, felfedezhető; melynek helye az elemsorban azonban üresen áll s amelynek színe, fajsúlya és vegyületei már ismeretesek.

S a társadalomtudomány?...

Valóban — nem a dolog, hanem az emberek, ösztön- és lélekviláguk, valamint intézményeik különbség ismeretére van ma égetően, halálisan szükség, mint Ellwood követeli. Társadalomtudományra, több és egyre több s egyre elterjedtebb: a nemzetet alkotó kulturaközösség minden egyeséhez eljutó társadalomtudományi műveltségre! Mert vagy sikerül, amint egy másik amerikai szociológus, a néhány év előtt elhunyt rendkívül mélyrelátó és nagyszerű kifejező erejű Thorstein Veblen hangsúlyozza, társadalomtudomány segítségével a természettudomány s az általa irányított technika magaslatára emelni társadalmi viszonyainkat, jog-politikai és tisztán-kulturális intézményeinket is, vagy elpusztul kulturánk.

A „diagnózis“ tehát készen áll. S ahol a gyógyítani akarás fejlett tapintóérzékével felfedték a baj nemét, hatalmas iramban folyik a gyógyítási mód, a „terápia“ fejlesztése is.

Persze ennek az új amerikai szociológiának alig van multja, nincsenek lélekzetfűllasztó ismeretelméleti problémái és nincsenek aggodalmi, hogy például a *Historical Sociology*, ami a mi Történelembölcseletünknek felel meg körülbelül, könnyen határviillongásba kerülhet a *Dynamic Sociology*-val, mely a mi módszeresebb gondolkodásunk szerint a társas jelenségvilág benső erőktől hajtott, dinamikus fejlődésének törvényszerűségeit rendszerezi. Az angolszász vagy épp amerikai *Political Sociology* nem sokat bölcselekszik az állam és jog metafizikájáról, hanem rögtön, in medias res, az államszervezet s a kormányzó és rendfenntartó tevékenység problémáira fordítja tekintetét. S amíg egy tipikusan német szociológus köteteket írna össze a gazdálkodás „lényegéről“ s az ökonómusok egymásközi vitáiról, az angolszász-amerikai rögtön az ember és ember közti viszonyra nyitja szemét, a társas életfolyamat ökonómikus kifejeződését kutatja, vagy épp vebleni szatirával és biztossággal tapint rá a modern bajok egyik legsúlyosabbikára: a *Business* és az *Industry*: a csak-pénzszerző és a technikus vagy alkotó jellemalkat gyökeres szembenállására...

Igazán van ugyan *Hans Freyernek*, a lipcsei egyetem szociológiai tanárának, hogy Európa társadalomtudományi kísérletein szükségképp érződnek az európai váromrok (amik Amerikában tudvalevően hiányoznak); hogy az európai gondolkodásnak meg vannak a maga történelmi problémái és hogy minden igazi tudomány — a részletező munka előtt — ismeretelméleti alapjainak öntudatára törekszik. De viszont a modern szociológia nem merülhet ki a *Kritik der reinen Vernunft* legújabb változatában, hanem meg kell találnia valahogy a középutat, mely ismeretelméleti öntudattal épül a ténypillantás adottságain.

Ez a kísérlet is arra törekszik. A középutra. Ezért ad bevezetőben rövid ismeretelméleti alapvetést. Ezért foglalja össze az általános részben két „kategóriális kérdés“ alapján a problémákat. S ezért igyekszik részletező fejezetekben a fő problémák: a cselekvési típusok, a csoportkeretek, a kulturális eredmények s a társadalomfejlődési tendenciák részleges taglalására. A társadalomtudományi gondolkodás rövid története — különös figyelemmel a jelen aktiv-szociológiai irányzatának kialakulására — függeléknek van szánva.

I.

1. Kant hangsúlyozza ismeretelméletében, hogy a természet tárgyait már meglehetősen nagy mértékben kell ismernünk, ha fel akarjuk kutatni azokat a szabályokat, melyek szerint a róluk való tudomány: a természettudomány létrejő... Nos, mi már a szociális jelenségvilág „tárgyait“ is ismerjük annyira, hogy megkísérelhessük azoknak a szabályoknak a felkutatását, melyek szerint a róluk való tudomány: a társadalomtudomány létrejő. S épp az elegendő mennyiségű tapasztalat figyelmeztet rá nyomtatékkal, hogy a társas jelenségvilág s így a róla szóló tudomány is lényegileg más jellegű, mint a testek világa s a természettudomány.

Mert amíg a természettudomány „törvényei“: jelenségmagyarázatai testi formákat és testekben végbemenő vagy testekkel összefüggő változásokat jelölnek — „szubstanciákat, koexistenciákat“ tehát, melyekben a történések „kauzális“ egymásutánban mennek végbe; amíg így ennek megfelelően „természet“ alatt erők összeműködését értjük, melyek nyugalmi formája az anyag, — a „társadalom“ nem több és nem kevesebb mint egyes emberek többé-kevésbé tudatos magatartásának közössége* tekintet nélkül arra, hogy ezek az egyesek fizikai értelemben: a térben is együtt vannak-e vagy csupán szociológiai értelemben: magatartásuk közösségében. A társadalomtudomány „törvényei“: jelenségmagyarázatai sem lehetnek, ennek megfelelően, mások mint típusfogalmak, melyek egyfelől azokat a csoportkereteket rendszerezik, melyekben e közös magatartás végbemegy s az alkotó szolidaritás létrehozza a maga szociális eredményeit, másrészt pedig leírják e közös magatartások történelmi alakulásának törvényszerűségeit.

2. Ez a jelenségvilág két főcsoportra oszlik.

Vannak testek, melyek bizonyos külső formákban jelentkeznek s bizonyos változásokkal állnak szoros kapcsolatban — tárgyak például, melyek támasz nélkül a földre hullanak, levelek és virágok, melyek sarjadnak és elhervadnak, „égi testek“, melyek ember számára elképzelhetetlen méretekben keringenek a világűrben. S így tovább. Ez a testi világ — az emberi testet a maga organikus változásaival is ide számítva — a „természet“.

És vannak emberek, akik cselekszenek s a cselekvés értelme szerint egyre tudatosabban cselekszenek: a természet tényeit megismerni, az anyagot s a benne vagy körülötte végbemenő változásokat, a maguk végeláthatatlan sokféleségében, variálni és modulálni: az adott-ságban a lehető megvalósítani törekednek. Emberek például, akik magvakat bíznak a föld érlelő erejére, learatják a beért gabonát, lisztet őrölnek és kenyeret sütnek; emberek, akik az erdő fáit vágják és fából deszkát, deszkából butort, vasérből vasat s a vasból acélt és gépeket gyártanak, betegeket gyógyítanak és olykor kőből, szinből hangból, gondolatból mesterműveket is alkotnak — emberek, mindig és kizárólag

* Max Weber meghatározása szerint: „gemeinsames Verhalten Einzelner“. A nagy német szociológus ez alapvető elvének megfelelően hangsúlyozták az angolszászok is a maguk művészi egyszerűségével, hogy „társadalom“ mindenkor közös célokért való összeműködést jelent: „to work for together for common ends“ (F. Giddings), „interaction between the minds of men“ (Ch. H. Ellwood) stb. Ugyanez az értelme G. L. Duprat klasszikus tömörségű formulájának, mely szerint a szociális élet alapjelensége „une solidarité des psychismes individuels qui interviennent après elle de la finalité objective et subjective“.

emberek, akik a természet anyagait és erőit s lassanként magukat is, az éppen nem bölcs homo sapiens, alakítják, célok szerint formálják.

A valóság valójában testek és cselekvések szövevénye — testeké, melyek „saját természeti törvényeik szerint“ igazodnak és cselekvéseiké, melyeket emberek helyesnek vagy célravezetőnek vélt irányban és többnyire kisebb-nagyobb csoportokba egyesülten hajtanak végre.

„Társadalom“ így nem több és nem kevesebb, mint valaminő cél elérésére egyesült emberek, amikor s amennyiben összeműködnek, vagyis egy közös célt, mely közös gondolkodási és cselekvési módot követel és nevel, megvalósítani törekcsenek — még tudattalan vagy már tudatosan, önkéntes „szabad“ akarattal vagy még csak kényszernek engedve. Hogy ez a cél a családi együttélés-e (minden morális társadalmi alakulat eredete és ideális formája) vagy az ellenségén aratott győzelem, szükségleti tárgyak előállítására vagy egy bizonyos érvényes rend fenntartása, hírek közlése vagy egy színjáték előadása, nem változtat a lényegen.

Ha „sztatikus“ formájában tekintjük is a társadalmat, vagyis úgy mint egymás mellé és fölé rendezett társas csoportok rendszerét, akkor sem egyéb, mint állandó, minden pillanatban ujló folyása emberi cselekvéseknek és magatartásoknak; aminthogy „dinamikus“ értelemben se jelent mást a társadalom, mint e társas csoportok működésének és összefüggésének — szinte orgánikus összeműködésének alakulását és fejlődését. „Társadalom“ és csoportokat alkotó célirányos cselekvés szinonim, egyjelentésű fogalmak.

3. A „társas alakulat“ ilykép mindenkor emberi magatartások mák állandóságát jelenti: állandó ismétlődést bizonyos egyirányú, hasonló jellegű, mert egy célirányba igazodó cselekvéseknek — azt a bizonyossággal határos valószínűséget, hogy emberek adott viszonyok között valamiképp viselkedtek, viselkednek vagy viselkedni fognak (*Max Weber*) — hogy például piacukat fegyveres támadás ellen védő fallal vették körül (európai középkori városok), hogy fegyverrel gyakorlatoznak s ha sor kerül rá, harcolnak is (katonai alakulatok), egy hitzónoklatot áhíthatos hangulatban hallgatnak (vallásos gyülekezetek), rendzavarók ellen ha kell, erőszakkal is fellépnek (rendőrség) stb. Mi volna „a montecarlói játékkaszinó“ az ott tartózkodó s a kaszinói szabályok szerint viselkedő emberek nélkül? ..

Egy tanya például, ahol egy földműves család lakik, műveli földjét, rendben tartja az istállót és termékeinek feleslegét a piacra készíti elő, ily kis társadalom és számtalan hasonló társas egység népesíti be a hegyeket és síkságokat, tart ébren szokásokat, nevel embertípusokat és egyesül községekké és járásokká. Ily kis társadalmak a városi vagy ipari munka műhelyei és gyártelepei, ahol munkások, szerszámok és gépek segítségével a nyersanyagot (többnyire a föld felszínének vagy mélyének termékeit) ipari terméké alakítják. Egy üzlet, ahol a kereskedő és árusító személyzete árut ad el a vevőknek; egy közhivatal, ahol tisztviselők aktákat intéznek és magánfelekkel érintkeznek; egy fegyveres felszerelésével kaszárnyájában elszállásolt katonai alakulat, mely a riadó jelére pár perc alatt akcióképesen áll; egy éjjeli mulató, ahol pincérek, artisták, táncosnők és alkohol várja a mulatni vágyót; egy minisztertanács, ahol az állam legfőbb hatósága, a „kormány“, közügyekről dönt, egy szerelmes pár, egy pertárgyalás, egy karambol körül ólálkodó utcai csoportosulás — mindannyi példája a társas csoportnak, a társadalmi élet alapsejtjének.

Etikai szempontból kívánatos persze a társas csoportok, az emberi

együttlétek e rendkívüli változatosságu formái közt annak a közös akaratnak vagy célnak értelme és értéke szerint különböztetni, mely az a *Tönnies Ferdinándé*, aki *Gemeinschaft* és *Gesellschaft*, vagyis a benső, egyeseket összetartja. Egy ily ma már klasszikussá lett különböztetés lelki együvértartozáson alapuló közület s a külső, többnyire csak materiális célok elérésére irányuló együttműködés között tesz különbséget.

A szociológia mint a társas jelenségek általánosan összefoglaló tudománya ezzel szemben megelégszik egyszerűen a közös cél kritériumával, mely egyirányu magatartást követel és egyező cselekvő-tipust nevel. Ugy, hogy a szociológus általánosító szempontjából teljesen mellékes, vajjon a társadalmasult egyeseket „lényegi“, benső kapcsolat vagy csupán valamely külsőleges, anyagiás cél tartja-e össze. A szociológiai rendező elv számára elegendő az egyirányu összeműködés — a „das bloss Miteinanderwirken und — walten in der gleichen Richtung und gleichem Sinne“ (Tönnies), tekintet nélkül arra, hogy a cél s a kötelek, melyek összetart, etikusan emelkedett-e vagy csupán köznap értelemben célszerű: hasznalhajtó. Sőt Tönnies mélypillantásu, etikus pártosszal telített különböztetésével szemben újabb, hűvösebb tárgyla-gosságu szociológusok egyenesen azt hangsúlyozzák, hogy minden társas csoportban vannak közületi-etikus és pusztán külső, anyagiás célokra irányuló motívumok.

4. Az ilymódon társadalmosult, vagyis közös cél megvalósítására egyesült emberek alkotják a maguk (mindenkor történelmi jellegű) kulturáját: ők alakítják át a nyers anyagot materiális javakká, melyek emberi szükségletek kielégítésére szolgálnak; ők tesznek egymásnak személyes szolgálatokat, vagyis végeznek oly munkateljesítményeket, melyek eredménye nem, vagy legalább is nem főképp az átalakított anyagban jelentkezik; ők pillantják meg a testi-világ (a „természet“) s a célok szerint igazodó cselekvés-világ (a „társadalom“) törvényszerűségeit, vagyis ők formulázzák a természet- és társadalomtudomány „törvényeit“; ők állítják fel, épp a mindenkori megismerések alapján, a helyesnek vélt magatartás szabályait; ők alkotnak társas alakultokat vagy csoportokat, amidőn bizonyos körülmények között bizonyos magatartást tanusítanak: a „templomban“ például másképp viselkednek mint a „börzén“ vagy a „hatóság“ előtt, mások a véleményeik, szokásaik és előítéleteik arisztokrata, mint proletár „millióben“; bennük alakulnak bizonyos jellemvonások, melyek a legkülönbözőbb szövevényű jellemek formájában jelentkeznek s ők emelnek bizonyos „végső feleleteket“, melyek „az egésznek értelmet adnak“, a legfőbb: „világ-nézeti“ igazságok nivójára.

5. E reál-szociológiai felfogás (melyet Leopold von Wiese *Allgemeine Sociologie* című művében „eine durchaus verbale, unsubstantivische Auffassung“-nak nevez) a társas jelenségvilág alapvető tényét a többé-kevésbé tudatosan célirányos emberi magatartásban pillantja meg, amely az egyeseket kisebb-nagyobb csoportba egyesíti s így a legkülönbözőbb csoportkeretekbe tartozó emberek kollektív munkájával létrehozza a mindenkor történelmi jellegű és nagy egészében fejlődő anyagi és szellemi kulturát.

Két kategoriális (Kanti értelemben kategoriális) kérdés képesít e szociális jelenségvilág eszmei rendezésére:

A.) Melyek az egyirányu és egycélú, vagyis társas összeműködés alapformái, csoportkeretei és eredményei?

B.) Mely cél felé halad a történelmi alakulás folyamán a társas összeműködések összefogó egysége: az emberi társadalom?

Az első kérdés segítségével a „társadalom“ formai rendszerezése, vagyis a „sztatikus“ szociológia válik lehetővé; míg a másodikkal a társadalom történelmi alakulásnak, fejlődésének vizsgálata: a „dinamikus“ nézőpontú szociológia.

6. Sztatikus nézőpontról — mintegy pillanatfelvételen — tehát a társadalom többé-kevésbé tudatosan célirányos tevékenységek szövevénye. A sztatikus jellegű szociológia első tennivalója így e cselekvés-komplexum rendszerezése, vagyis annak vizsgálata, melyek a társas cselekvések és magatartások főformái, alaptípusai.

A „társadalom“ e beláthatatlan változatosságú és történelmileg is fejlődő cselekvés- és magatartásszövevényében a társadalmi munka három alapformája különböztethető meg. Ha a szociális fejlődés kezdetein nincsenek is a három alapformának külön hordozói, mert a közület egésze termel, tart rendet és végzi a „szent“ szolgálatot; ha később a rabszolgás és feudális osztálytársadalmakban a mindenkor uralkodó osztály előjogát is teszi a fegyver és a betű, e történelmi jellegű egyszerűsülések és elfajulások mit sem változtatnak azon az egyetemes törvényszerűségeken, hogy a társadalmasult egyesek;

vagy anyagi javakat és személyes szolgálatokat hoznak létre és osztanak el egymás között;

vagy egy bizonyos érvényes „jog“-rendet tartanak fenn;

vagy pedig az igaznak tartott vélelmek s a helyesnek tartott cselekvésszabályok közlésére és fejlesztésére törekcszenek

vagyis a „társadalom“ mindenkor és minden körülmények között hármas alaptípusú javakat termelő-elosztó, rendet tartó és igazságot közlő s teremtő munka; az a biztos *chance* (Max Weber találó szavával élve), hogy emberek, ha együttélnek, termelő-elosztó, rendfenntartó és (szűkebb értelemben) kulturális tevékenységet fejtenek ki, mert csak e három munkaforma többé-kevésbé fejlett organikus egysége, harmóniája, biztosítja társas életük nyugodt folyását és fejlődését.

7. A társadalmi munka e három alaptípusának felelnek meg a társas élet fő csoport-keretei a termelő-elosztó vagy gazdasági jellegű egyesülések: a tanya, a műhely, az üzlet, a közlekedési egységek s e csoportkeretek modern formái: a mezőgazdasági üzem, a gyár, a nagykereskedés, az ügyvédi iroda s az orvosi rendelő, a vasuti, hajós és légi-uti társaságok;

a rendfenntartó vagy állami szervezetek: törvénytalkotó, közigazgatási, törvényt-alkalmazó és — végrehajtó vagy karhatalmi szervek; a pártélet szervezetei;

szűkebb értelemben vett kulturális intézmények: iskolák, egyházak, lap- és könyvkiadó vállalatok, színházak, irodalmi és művészeti társaságok, rádió társaságok stb.

Mind e társas csoportok s a bennök végbemenő társadalmi munkaformák alapfeltétele persze a család s a család örök csoportkeretében folyó és folyton ujló magatartások, cselekvések, viszonylatok. „A család — írja *Ellwood* a *Social Problems*-ben — nem más egyesülési formák teremtménye, ellenkezőleg: a család teszi lehetővé ezek létezését. Mert nem csupán fizikai értelemben hozza létre az új egyéneket, hanem az élet legfontosabb viszonylataira és értékeléseire is neveli őket“. A gyermek, amíg iskolába kerül, a családban él: itt kap enni, itt ismeri meg az életvitel elemi szabályait, itt nyeri az első és döntő benyomásokat — ugyszólván egycsoportú társas lény. A felnőtt egyéniségének formálásában ugyan a legkülönbözőbb célu és hatású társas csoportok vesznek részt: „felnőtté“ társas értelemben azzal válik az

egyén, hogy valaminő foglalkozást vállal, vagyis tevékeny tagja lesz egy termelő-elosztó, rendfenntartó vagy kulturális társascsoportnak (mely számára a munkacsoport *par excellence*), barátkozik, szerelmeskedik és ellenségeskedik, templomba és szórakozóhelyekre jár, sokszor résztvesz a „politikai életben“ is mint párttag (sőt már akkor is, mikor újságját olvassa s így valaminő „szellemi“ befolyás alá kerül) — de minden fő és mellékes munkája, hajlama és hangulata: egész egyénisége a család tevény földjéből sarjadzik.

Amint a „család“ csoportja s a családi köteléken belől folyó családi élet — a „the home in the true sense“, mint Ellwood hangsúlyozza — minden társas csoport és minden társadalmi munkaforma alapfeltétele, úgy vannak társas csoportok és bennök lejátszódó magatartások, cselekvések és viszonylatok, melyek kizáróan a munkánkivüli szórakozásra és üdülésre szolgálnak.

Meg kell jegyezni persze itt, hogy a szórakozás és üdülés intézményei és alkalmai — a hegyi menedékháztól a luxusszanatóriumig, a „könnyű fajsúlyú“ operettszínháztól az éjjeli mulatóig — csupán az üdülők és szórakozók szempontjából jelentenek sajátos társas csoportot és magatartást; a vendéglős, a pincér, az artista és a táncosnő számára a hotel, az étterem, a kávéház, a cirkusz, az éjjeli mulató éppúgy termelő-elosztó csoportkeret, mint a földművesnek a tanya, a kézművesnek a műhely vagy a munkásnak és mérnöknek az ipartelep.

Igen érdekes és szükséges probléma egyébként is a szűkebb értelmű kulturális tevékenység kaotikus összevisszaságában — a „világnézeti“ intézményektől a „könnyű fajsúlyú“ alkalmakig — logikus rendet teremteni, hasonlóan ahhoz a hierarchiához, mely a termelő-elosztó és rendfenntartó munka területén a századok és évezredek folyamán már magától kialakult.

2.

8. A társadalmi munka alapformáinak s a társas élet fő csoportkereteinek e röviden összefoglaló taglalása után most első kategoriális kérdésünk második részéhez értünk: Melyek a társas csoportkeretekben lejátszódó, hármas alaptípusú társadalmi munka eredményei. Mi minden az, amit az együttélő és összeműködő, vagyis társadalmiasult emberek társas életük folyamán létrehozhatnak?

A.) Mindenekelőtt természetesen magukat hozzák létre — nem csupán fizikai, hanem szociális értelemben is: embereket, akik valamiképp táplálkoznak, laknak és öltözködnek, javaikat és termelőeszközöiket termelik és elosztják, valaminő tényleges (pozitív) tudással rendelkeznek a valóságról s valamit hisznek is a dolgok és önmaguk rendeltetéséről. A társasélet első és minden egyébnek szint és értelmet adó eredménye tehát az ember a maga mindenkori történelmi típusaival, jellemalkat-formáival. Ő termeli, a szociális fejlődés elért színvonalát tükrözően, a maga anyagi javait: szerszámot, élelmet, hajlékot, ruhát, később a csere és a közlekedés, a rendfenntartás és a szűkebb értelmű kulturális vagy nevelő munka eszközeit.

E mindenkori, vagyis a társadalmi fejlettségnek megfelelően alakított és alakult ember- és anyagvilág teszi a szociális eredmények érzéki is észrevehető részét — a szociális matériát mintegy, mely fizikai értelemben akkor is megmarad, ha a társas élet valamiképp elpusztul, a feledés vagy valaminő elemi katasztrófa lávája alá kerül mint a Róma korabeli Pompéji, melynek romjai között megtalálták a Pompéjbeliek dolgait és csontvázait.

B.) A társas csoportoknak s a bennök végbemenő társas cselekvésnek azonban nem csupán alanyai és tárgyai, szubjektumai és objektumai vannak: az iskola-osztályának például nem csak tanítója, tanulói és ter-

me, padjai, iskolaszerei; a vallásos gyülekezetnek nemcsak papjai, hívői és temploma, kegyszerei; az üzletnek nemcsak eladója, vevője, berendezése; az orvos és páciens pillanatnyi társas-csoportjának nemcsak gyógyszerei és műszerei. Sőt, mind-e szubjektumok és objektumok csupán előfeltételeit, külső környezetét — mintegy vázát nyújtják annak a többé-kevésbé tudatos szellemi tevékenységnek, mely a társas csoport s a társas élet tulajdonképpeni lényege. E szellemi tevékenység a legkülönbözőbb formákban nyilvánul: az iskola-osztály tanítója vagy előadója bizonyos pedagógiai elvek és szabályok szerint az érvényes tudás megszerzésének előfeltételeit (írás-olvasás-számolás) és tartalmát közli tanítványaival és hallgatóival; az anyagi javak és személyes szolgálatok termelői bizonyos műhelyszabályok szerint járnak el; az ügyvédi irodában s a bírói emelvény előtt perrend és tételes jogszabályok döntenek; az állam és a hatóság tisztviselői törvényekhez és rendeletekhez igazodnak; az orvos a beteg test szimptomáit figyeli, hogy az életfolyamat és rendellenességeinek törvényszerűségei alapján döntse el a betegség s a gyógyítás nemét: állapítsa meg a diagnózist és a terápiát. Nincs-e a feladatát komolyan vevő házmasszonynak nemcsak a konyhára, de a gyermeknevelés nagy feladataira is „receptkönyve?”

Röviden: a társadalmassá egyesek a cselekvés és magatartás írott vagy íratlan szabályai szerint igazodnak: előírások, normák után, melyek viszont az érvényes igazságok függvényei. Minden társadalomnak, minden csoportos összeműködésnek szellemi az alapja: igaznak vélt valóságmagyarázatok, melyek a jelenségvilágot kísérik és — így meg így hívén a dolgok rendjét, lényegét és összefüggéseit — előírják a megfelelő életszabályt. Minden társadalmat ugyyszólván egy „szellemi atmoszféra” vesz körül, mely értelmet és életlehetőséget ad, együttélő emberek tömegét egyethívők és egyetakarók közösségévé emel. E szellemi környezet tartalma, fejlettségfoka: az például, hogy a régi kínaiak azt hitték, egy óriás sárkány nyeli el napfogytakozáskor a napot s ezért ilyenkor minden eszközzel pokoli zenebonát csaptak, hogy a sárkányt megfélemlítsék, drága zsákmánya visszaadására kényszerítsék; vagy hogy az európai középkor azt hitte, Isten bocsátja a pestist a bűnös világra, s ezért vallásos processziókat rendezett, hogy, mint Faust meséli, imádkozással, sóhajtozással, kéztördeléssel — „durch Beten, Seufzen, Händeringen“ — birja rá a haragvó eget a járvány visszahívására; vagy hogy a megismerés már elért a pozitívitás fokára s ezért tényleges: valósággal célszerű magatartást ír elő — az igazság és életszabály fejlettségi foka nem változtat a lényegen.

E szellemi atmoszféra valóban a levegőhöz hasonlatos — amint ez a fizikai életet, úgy az: az igazság — s a megfelelő életszabályrendszer az értelmi, nemzeti és kulturális létet teszi lehetővé.

C.) Az eszmei eredmények nem fizikai értelemben léteznek, mint az átalakított anyag s az alakuló emberi test; ezért szorulnak jelre, „képviselőre”, közlő médiumra. E közlő közeg legfontosabb formája a szavak és fogalmak értelmes rendje: a nyelv.

A nyelv fogja fogalmakba, közölhető szavakba, a közvetlen élettapasztalat eredményeit: az anyagi világ állandó formáit és egymástutánjait, hogy aztán a társak és változásaik nevei mellett szó-fogalmakba rögzítse az elvont tényeket és történéseket is. Így az emberi együttélés kezdetei óta a nyelv a társas élet eszmei alapjának hordozója. Innen rendkívüli s egyre fokozódó jelentősége a kultúra történetében.

Ez eszmei eredmények és nyelvi kifejezések a társas élet fejlődésének bi-

nyos fokán materializálhatók; anyagi jelekbe rögzíthetők. Az eddig csak szó-hagyományként élő igazság és életszabály ezzel születési helyétől és idejétől független életet kezdhet.

A kultúra fejlődése tulajdonképp innen datálódik: attól az időponttól, amidőn nem csupán emlékezet és hagyomány éltetik az eszmei alapot, a közölt igazságait és életszabályait, hanem a megismerések és normatív függvényeik a leirt vagy épp nyomtatott jel (a leegyszerűsített ábrázolás, később a hangjel, vagyis a betű) segítségével lesznek széles, egyre szélesebb körben közölhetőkké s így függetlenülnek orgánikus alapjuktól: a gondolkodó és emlékező egyestől. A közlés, a szellemi „communication“ (melyet angolszász gondolkodók joggal tartanak a kultúrfejlődés legfőbb tényezőjének) ezzel ugyan közbenső anyagra, anyagi médiumra, szorul s a közlés folyamata lényegesen bonyolódik — hisz az igazság és életszabály már nem csupán száj-ról-szájra jár; de viszont a közbeiktatott médium anyagszerűsége, szinte határtalan sokszorosíthatósága a közlendő igazság és életszabály hatóerejét is szinte határtalanná teszi: Mindenütt, ahol a jelet, a szimbólumot értik, ahol élő emberek megértik és újra-élhetik, cselekvésalakító faktorrá válik az eszme és normatív függvénye, az életszabály.

Íróttól és pergament, nyomtatott betű, szedőgép, hangosfilm és rádió jelzik a technikai fejlődésnek, az Eszme rögzíthetőségének s a matériáival rögzített gondolat sokszorosíthatásának nagy állomásait. A közölhetőség technikai lehetőségeinek fejlődése azonban mit sem változtat a társas együttélés ez eredményeinek eszmei jellegén. Az elektromos összefüggésű társadalom rádiója ma pillanatok alatt viszi a hirt s a gondolatot óriás távolságokra és így egyenesen határtalanná teheti a közlés terét s a megismerés hatalmát. Am betű, hangoskép vagy rádió-hullám csak az ut, mely eljuttatja a nyelvi vagy művészi szimbólumot az eszmélőhöz, a gondolkodó és egyre tudatosabban cselekvő emberhez; csak az eszköz, mely voltaképp halott anyag s élő: megélő és cselekvésükben befolyásolható emberek nélkül pusztába hangzó szó és értelmetlen technikai csoda marad.

Ez materiális, eszmei és közlő (vagy közvetítő) elemek többé-kevésbé harmónikus összeműködése, szinte szerves egysége a társadalom. Ez elemek harmóniája vagy diszharmóniája mutatkozik meg a társadalmi munka folyásán, a csoportkeretek nivóján, az emberek viszonylatain egymáshoz és a tárgyi világhoz, ez látszik az uralkodó embertípusokon sőt az egyes arcokon. Kis és nagy, muló és maradandó, megszentelt és profán csoportokban és intézményekben egyaránt emberek élnek igazságaik és életszabályaik szerint, használják javaikat, közlik és fejlesztik a szellemi hagyományt, hisznek értékekben és célokban s álmélnak a csodákon, melyek nem szűnnek, míg emberek születnek és halnak meg a földön — egyszóval alakítják maguk körül azt a megfoghatatlanul is végtelen hatalmas tényezőt és társadalmi erőt, ami egy korszak s egy geográfiai tér, vagyis egy történelmi jellegű kultúra atmoszférája.

9. S ami még hátra van: a második kategoriális kérdés: Mely cél felé halad történelmi útján a társas együttélés e nagy összessége: az emberi társadalom?

A dinamikus nézőpontú szociológiának ez alapproblémája első eszmélése óta izgatja az abendlandi szellemet. *Szent Agoston* Civitas Dei-je éppúgy e kérdésre igyekszik feleletet adni, mint az arabs *Ibn Chaldun* történetfilozófiája vagy *Vico* Scienza nuova-ja, mely szerint „minden nemzet véges története meghatározott eredettel és határozott folyamatossággal játszódik le“ s egy isteni célú végső alakulat felé halad. *Auguste Comte* „szociológiája“ a szellemi alapú társadalmi fejlődésről, (melynek egymásra következő teológiai, metafizikai és pozitív foka van) éppúgy történetfilozófia mint *Herbert Spencer* végső szintézise az egyre differenciáltabb társadalmi rendről (a „sztátustól a kontraktus-ig“), vagy akár *Marx* „történelmi materializmusa“ és „ökonómikus

mozgástörvénye“, mely a labilis társadalmi rendek válságának okát a javak termelése és elosztása közti egyenlőtlenségben véli megtalálni s ennek eltüntetésére s a szolidáris társadalom megvalósítására megalakítja a „tudományos szocializmus“ elméletét és mozgalmát.

Tökéletesen igaza van Karl Barthnak a maga korára nézve, mikor Philosophie der Geschichte als Soziologie című művében a szociológiát egynek veszi a történelemfilozófiával: a történelmi jellegű társadalmi-fejlődés alapvető törvényszerűségeinek kutatásával.

Ma a helyzet lényegesen más. Nemcsak a jelen cselekvésalakzatainak, csoportalakulatainak s a kultúra tényleges eredményeinek vizsgálata köti már le nagyobb mértékben a társadalom kutatóját s a társadalomtudomány művelőjét — aki így egyre inkább a sztatikus jellegű szociológián munkálkodik. A modern szociológus a történelmi alakulás útját s a fejlődés alapvető törvényszerűségeit sem látja már oly egyszerűeknek mint elődei.

A modern szociológus számára is tény azonban, hogy a társadalmi alakulás — mely minden múltó katasztrófa ellenére is fejlődés — bizonyos tendenciákat, fejlődésirányokat mutat, melyek a történelmi tények óceánjában felmutathatók. S a modern szociológus is meg van győződve róla, hogy e tendenciák irányából nagy vonalakban már látható a cél: a szabad ember, aki egynek érzi magát a közösséggel, mert alkotva vállalja a közösség irott és iratlan parancsait.

BALLADA AZ ANYÁRÓL ÉS A GYERMEKÉROL

Irtta: BARTA LAJOS

Szegény asszony állt Bécsben, a nagy Linci-ut szélén, mely Nyugatra visz. Május délelőtt volt, még nem indult meg az órjás autók örülete, hogy bedörögje az utakat. Szűzim csillant a lomb, mintha lepkék üde serege állt volna őrt az asszony feje fölött, ki mosott ruhában a villanyosra várt. Mintha nemcsak ruháját, arcát is kilugozták volna, de szeméből nem tudták kimosni az embert.

Valahonnan a munkásnegyed uccáinak tömkelegéből jött, házak, sorsok kuszált sokadalmából, melyben mint el nem döntött birkózás feszül tőke és munka.

Csecsemőt tartott karján az asszony. Alig pár hónapos lehetett a csecsemő és kékvirágos fehér takarócska alatt csendesen aludt. Rebbenéstelen feküdt a gyermek, mintha nem is élő lény, de tárgy lett volna csak.

Jött a sebes villamos, az anya beszállt gyermekével és a kocsi már zugva a belső város felé robogott. Zölden sátoroztak a tavaszi fák a nagy ut két szélén és a bérkaszányák a dörgő villamosra tátották számtalan szürke szemüket. A kocsivezető vadul verte a rézkorongot, mintha vészre vagy májusi örömré harangozott volna. Vasuti sinek, tárházak, szénhegyek mellett vágatott a nyugati pályaudvar felé, honnan Berlin, Zürich, Párizs, Ostende felé rohannak el a nagy D-vonatok.

Ült az asszony a villamos kocsiban az utasok között és kebléhez szoritva maga előtt tartotta gyermekét. Virágos takarója alatt rebbenéstelen feküdt tovább is a csecsemő és az anya csak elnézett mereven minden dolgok fölött. Házakon, palotákon tulról odalátszott Schönbrunn fenyőinek csucsá, mintha az anya ezekre függesztette volna beborult